

PERSISTENȚA ELEMENTULUI PĂGIN LA FRONCI ÎNTRE SECOLELE VI—VIII

Informațiile care se referă la circumstanțele creștinării francilor — moment peste care vom trece succint și numai în măsura în care acest lucru se impune pentru elucidarea problemei care ne interesează — sunt puține și incomplete. Dintre ele, cele mai edificatoare par să fie scrisoarea lui Avitus, episcop al provinciei Vienne între anii 490—518, adresată lui Chlodoweg și care ne permite constatarea că botezul regelui franc a avut loc în decembrie, în chiar ziua de Crăciun¹. Scrisoarea nu se referă însă nici la locul, nici la anul în care s-a petrecut evenimentul. Cea de-a doua informație ne parvîne de la Nicetus, episcop de Trèves, prin scrisoarea sa adresată între anii 563—566 fiicei regelui Chlotar, Chlodeswinda, soția regelui longobard Alboin. Bazat probabil pe date culese de la cei ce cunoșteau îndeaproape cronica familiei merovingilor, episcopul o îndeamnă pe regină să procedeze ca bunica sa Chlotilda, care a reușit să-l convingă pe soțul ei Chlodoweg să îmbrățișeze creștinismul, act care l-a ajutat pe rege să cîștige bătălia împotriva lui Alaric și Gundobad. Prin urmare, izvorul oferă o posibilitate de datare în plus față de scrisoarea lui Avitus: războiul purtat de Chlodoweg împotriva burgunzilor și vizigoților, desfășurat între anii 506—507². În fine, cronica lui Grigore din Tours, databilă în a doua jumătate a secolului al VI-lea, oferă cele mai ample informații cronologice și evenimentiale atît în privința comuniunii francilor cu biserică romană, cît și în privința persistenței elementului păgin după acest eveniment³.

Ceea ce relatează Grigore este probabil ecoul mărturisirilor Chlotildei, văduva lui Chlodoweg, care și-a petrecut restul vieții, după moartea soțului ei în 511, la Tours. Dar istoria creștinării regelui franc i-a fost relatată lui Grigore, după propria sa mărturisire, și de către Aegidius, episcop de Reims. În cronică se afirmă că botezul regelui franc a avut loc în al 15-lea an al domniei sale, deci în timpul campaniei susținute împotriva alamanilor în 497 și că episcopul din Reims a fost catechizatorul și botezătorul său⁴. Prin urmare se poate presupune că locul desfășurării ceremonialului să fi fost catedrala din Reims.

Dar oricare ar fi variantele permise de izvoare în privința locului și datei botezului regelui franc împreună cu cele 3000 de suflete din imediatul său antu-

¹ *Alcimi Ecdicij Aviti Viennensis episcopi opera quae supersunt*, în M.G.H., *Scriptores*, A.A., LXXVI, ed. Rudolf Peipper, Berlin, 1883, p. 14.

² *Epistolae austrasicae*, nr. 8, în M.G.H., *Epistolae*, t. III, ed. h. Grundlach, p. 113.

³ Gregorius Turonensis, *Historia Francorum libri 10*, ed. W. Arndt, B. Krusch, în M.G.H., *Scriptores Rerum Merovingicarum*, t. I, Hanovra, 1885, II, 31.

⁴ *Idem*, II, 32; Von den Steinen, *Chlodwigs Uebergang zum Christentum. Eine quellenkritische Studie*, în *Mitteilungen des Österreichischen Instituts für Geschichtsforschung*, XII, Ergänzungsband, 1932, p. 480.

raj⁵, ni se pare că această conversiune nu a însemnat implicit și creștinarea populației france luate în ansamblul ei, în ciuda faptului că încă înaintea hotărîrii, fără îndoială calculate, a lui Chlodoweg, vor mai fi fost cenzuri izolate de creștinare printre franci, simbioza dintre barbari și autohtoni manifestându-se cu siguranță și în acest domeniu.

Convertiri ocazionale au fost probabil printre coloniștii așezăți de Constantinus Clorus pe teritoriul Galliei romane în Champagne și regiunea Amiens și în timpul barbarizării armatei imperiale, fapt dovedit de sistemul mormintelor lineare, folosirea sarcofagului, așezarea mortului cu fața la răsărit etc.⁶. S-ar putea apoi presupune că în Belgica Prima, Belgica Secunda și Germania Secunda colonizate încă în timpul Imperiului, creștinarea să se fi operat relativ simplu; numai că nici în timpul imperiului roman înainte de invazii, regiunile nu au fost creștinate în egală măsură.

Până în secolul al IV-lea se poate constata un prozelitism mai accentuat mai mult în orașe, în rândurile élitei sociale. În mediul rural creștinismul s-a răspândit mai lent, situația schimbându-se abia la sfîrșitul secolului, cind asistăm la cunoșcuta retragere a élitei urbane la țară și la crearea bisericilor rurale pe marile domenii funciare⁷.

Dar mai concludente decât aceste constatări generale sunt informațiile pe care le deținem din geografia eclesiastică a vremii⁸. Aflăm astfel, de pildă, că Arras, Cambrai și Tournai erau regiuni rămase pagine, iar orașul Thérouanne a primit un episcop în persoana sf. Omer abia în secolul al VII-lea. Ionas de Bobbio ne relatează și el, în a sa *Vita Sancti Vedasti*, că Arrasul va obține un episcop numai la intervenția lui Chlodoweg pe lîngă episcopul Remigius. Noului episcop, sf. Vaast, i se incredințează însă spre convertire nu numai Arrasul, ci și Artois, unde Vaast a găsit numai pagini⁹.

În Germania Secunda, pentru secolele IV—V se semnalizează în *Notitia Provinciarum et civitatum Galiae* un episcopat al lui Servatius, dar în lista succesorilor săi se instalează un lung hiatus pînă în secolul al VI-lea pentru care sunt atestate trei episcopate: cel al lui Falco la Tongres¹⁰, al lui Carentius și Ebericus la Köln, iar pentru secolul al VII-lea nu figurează decât un singur episcopat, cel al lui Cunibert, de etnie francă, provenit dintr-o familie din Austrasia¹¹.

Încercările de convertire a populației france nu s-au redus, firește, numai la activitatea anemică a episcopatelor. După botezul lui Chlodoweg, creștinismul a devenit religie de stat. Prin urmare, puțin pioși, fără scrupule și asasini la nevoie, aşa cum foarte plastic ni-i prezintă Grigore, autorii creștinării devin însăși

⁵ L. Musset, *Les invasions. Les vagues germaniques*, în *Nouvelle Clio*, 1965, p. 192 sq.; Eduard Salin, *La civilisation mérovingienne d'après les sépultures, les textes et le laboratoire*, II, Paris, 1950—55, p. 332; I. Werner, *Zur Entstehung der Reihenrâberzivilisation*, în *Archaeologia Geographica*, 1, 2, 1950, p. 22—23.

⁶ Gregorius Turonensis, *op. cit.*, II, 31.

⁷ F. Lemarignier, *La France médiévale: institution et société*, Paris, 1970, p. 56—57.

⁸ În privința datelor furnizate de geografia eclesiastică ne-am informat și din studiul lui G. Tessier, *La conversion de Clovis*, în *Settimane di studio del centro italiano di studi nell'alto medioevo*. Spoleto, 1966, XIV, 14—19 IV., 1967, p. 152 sqq.

⁹ Ionae vitae sanctorum, în M.G.H., *Scriptores Rerum Merovingicarum in usum scolarum separatim editi*, XII, ed. B. Krusch.

¹⁰ *Epistolae austrasicae*, ed. cit., p. 113.

¹¹ I. Vercaneren, *Etudes sur les civitates de la Belgique seconde*, 1934, p. 187.

suveranii. În 511 Chlodoweg va convoca primul conciliu bisericesc la Orléans¹². La Reims, capitala lui Thierry, la Soissons, capitala lui Chlotar al II-lea, la Paris, capitala regatului lui Childebert și la Orléans, unde își avea reședința Chlodomir, palatinii și domesticii de neam franc care-i însoțeau pe stăpini lor din villa în villa, după cum și nobilimea proprietară de pămînt, urmău exemplul regelui și se creștinau. Instalarea apoi a marilor proprietari franci creștini la țară a însemnat, pe de o parte, influențarea în acest sens a țăranilor de pe domeniile lor, pe de alta, convertirea lor de către preoții din diocezele respective.

Cu toate acestea, este semnificativ că lă cel de-al II-lea conciliu ecumenic convocat de fiili lui Chlodoweg în 535, deci la mai bine de un sfert de veac după primirea botezului de către Chlodoweg, se interzice populației închinarea pe mai departe la idolii ancestrali.

Secoul al VII-lea între anii 640—680 este prolific fondării mănăstirilor. Între Sena și Meuse acum se ridică peste 60 de mănăstiri. Monahismul fiind rural, el a avut un rol însemnat nu numai în evanghelizarea populației france, eminentă agricolă, ci și în prepararea fuziunii etnice.

Cu toată existența instituțiilor ecclaziastice și laice care au conlucrat la procesul de convertire a populației france, în ciuda hotărîrile conciliilor, practicile paginile au persistat încă vreme îndelungată fără să fi fost persecutate oficial în vreun mod deosebit. Nici măcar capetele incoronate — după cum reiese din relatăriile lui Jonas de Bobbio — nu respectau hotărîrile conciliilor. Astfel, de pildă, Chlotar al II-lea nu s-a sfîrtit cătușii de puțin să accepte masa oferită în cinstea lui de către părințul Hocinus, ospăt la care doar forma cănilor de băut și deosebea pe pagini de creștini, nemaivorbind de conduită lor incalificabilă sub aspect moral, foarte departe de preceptele noii religii¹³. Dar interesant este mai cu seamă faptul că primele manuscrise ale textului Legii salice nu cuprind nici un titlu sau paragraf cu specific creștin. Faptul că în manuscrisele mai vechi ale legii apare în prologul scurt expresia „in Christi nomine” nu denotă o influență creștină, intrucât el lipsește din marea majoritate a manuscriselor; este vorba probabil de interpolarea unui călugăr copist, posterioară redactării primare¹⁴. În ceea ce privește marele prolog, unde apar termeni incontestabil creștini, el este cu certitudine atributul manuscriselor tîrzii, redactate la sfîrșitul secolului al VIII-lea¹⁵. Pînă în acest secol Legea salică nici nu-i apără în mod deosebit pe clerici, romani sau de etnie francă, uciderea unui „femina ecclesiastica pariens“ compensîndu-se în aceleasi condiții cu ale unei „femina regia pariens“¹⁶. Abia în Extravagantes Legis Salicae și în manuscrisul de 100 de titluri din secolul al VIII-lea al Legii va apărea un sistem de Wergeld special, pentru ecclaziastici. Astfel, pentru uciderea unui diacon, Wergeldul se va ridica la 300 de solizi, iar a unui preot la 600 de solizi¹⁷. În Emendata lui Carol cel Mare, uciderea unui episcop se sanctionează

¹² Concilium Aurelianense, in M.G.H. Legum sectio III, Concilia tom. I, ed. Societas aperiendis fontibus, Hanovra, 1893, p. 62 sqq.

¹³ Ionae vitae sanctorum, ed. cit., XII.

¹⁴ H. Brunner, Deutsche Rechtsgeschichte, Leipzig, 1906, vol. II, p. 434 sq.

¹⁵ Lex Salica, 100 Titel Text, in Germanenrechte, neue Folge, Westgermanisches Recht, Weimar, 1957, p. 82.

¹⁶ Lex Ribuaria, ed. K. A. Eckhardt, in Germanenrechte, vol. 2, Die Gesetze des Karolingreiches, Weimar, 1954, 36, 5.

¹⁷ Extravagantes Legis Salicae, ed. K. A. Eckhardt, in Germanenrechte, Texte und Übersetzungen, vol. I, Die Gesetze des Merovingerreiches, Weimar, 1935, 55, 4c.

cu 900 de solizi¹⁸. Dar nici măcar în acest secol, după lege, mariajul nu este considerat indisolubil, divorțul se constată doar, iar în privința repaosului duminal Legea tace. Carențele nu se datorează faptului că Legea salică sau cea ribuară reflectă cutuma — adăogiri și interpolări de tot felul s-au operat în decursul vremii în corpul Legii —, ci împrejurării că o impunere agresivă a creștinismului sau persecutarea imprudentă a păginilor putea declanșa un adevărat dezastru pentru tinărul stat franc.

De aceea, în scopul creștinării de facto a populației se uzează mai mult de metoda persuasiunii pașnice, efectuată de misionari care cutreieră regatul începând cu secolul al VII-lea cum săn sf. Columban, Ionas de Bobbio și alții¹⁹.

Apostolatul se folosea însă și de metode mai practice și mai eficace, cum este cea a mizericordiei. Așa, de pildă, în schimbul răscumpărării unui sclav, al plătirii Wergeldului în contul unui delincvent insolvabil, al înzestrării văduvelor sau orfanilor cu mijloace de trai, al dăruirii sau împrumutului în timp de calamități naturale, se realiza adesea creștinarea celor în cauză²⁰.

Ocazional metoda blindă a apostolatului este dublată de forma dură, violentă. Lăcașurile de cult pările sint distruse, sint dărimăți arborii sacri, se demolează idolii, procedee care determină populația rămasă încă păgină să se revolte și să-și apere zeii ancestrali²¹.

Templele și idolii sunt insultați deliberat, pentru a dovedi populației nepuțința lor, nefiind în stare să riposteze în nici un fel la insultele la care sunt supuși.

Cu toate metodele variate menite să convertească, credințele ancestrale se fac simțite mereu în viața populației france. Constatarea că manuscrisele Legii Salice nu conțin nimic specific creștin pînă în secolul al VIII-lea se poate completa cu alta diametral opusă ei: în corpul Legii persistă titluri și paragrafe care menționează practicile pările ale sacrificiului de animale; astfel, pentru furtul unui porc, „sacrivum qui dicitur votivum est” se prevede o compensație cu mult mai aspiră decât în cazul furtului unui porc obișnuit²². Curios, acest paragraf se menține și în manuscrisul tirziu al Legii, cel de 100 de titluri care conțin și titluri cu specific creștin²³. În această direcție interesantă este și transplantarea spontană a mentalității pările în domeniul noii credințe și al cultului creștin. Francii fiind obișnuiți cu ideea și practica răscumpărării faidei, au sfîrșit prin a considera că păcatul, dacă făptușul este dovedit și divinitatea lezată, dă dreptul acesteia la răzbunare, iar vinovatului dreptul de a se răscumpăra. Ei aproape deci penitența de compozitie. Au rezultat astfel un fel de cărți care fixează diferite tarife de penitență după modelul tarifelor de compensație²⁴.

La cîteva decenii după creștinare, după cum reiese din izvoarele vremii, populația era încă adeptă a multor practici pările. Astfel, edictul din 554 al lui Childebert prevede urmărirea și distrugerea idolilor²⁵, iar în scrisoarea sa către regina Brunehaut, Grigore cel Mare o roagă pe aceasta să pună capăt sacrificiului în cinstea idolilor și cultului arborilor²⁶. Dar și izvoarele străine amintesc

¹⁸ *Lex Salica*, 58, 3.

¹⁹ G. Tessier, *op. cit.*, p. 160.

²⁰ R. Doehaerd, *Le haut moyen âge occidental. Économie et société*, în *Nouvelle Clio*, 1971, p. 185—186.

²¹ Von den Steinen, *op. cit.*, p. 489.

²² *Lex Salica*, II, 12.

²³ *Lex Salica*, II, 6.

²⁴ F. Lemarignier, *op. cit.*, p. 56.

²⁵ *Decretio Childeberti*, în *Lex Salica, 100 Titel text*, ed. cit. 11, § 2, 7.

²⁶ *Epistolae austrasicae*, ed. cit., VIII. t. II, p. 7.

despre practicile păgine ale francilor, după creștinarea lor. Procopiu din Cesareea ne relatează despre francii lui Theodebert, nepotul lui Chlodoweg, că, luptând împotriva goților, la trecerea Padului a aruncat cadavre în apă ca ofrandă zeului războiului, pentru că „acești barbari deveniți creștini au păstrat marca majoritate a obiceiurilor lor: victime umane și alte sacrificii nu mai puțin pioase”²⁷.

Plata dijmei către biserică pare să fi întlnit de asemenea o rezistență semnificativă din partea populației; această obligație trecută de către Pipin al III-lea în dreptul public va fi întlnit un refuz net, din momentul în care problema a fost pusă din nou, ca o necesitate, la conciliul de la Maçon din 585²⁸.

Dreptul de azil, specific creștin, intră și el în tîrziu în legislația francă. Legea salică și cea ribuară nu conțin prescripții pentru cei ce se refugiază în locuri sacre; abia decretul lui Chlotar din 555—558 și mai tîrziu decretul lui Childebert din 595 vor preconiza oficial azilul celor refugiați în biserici sau mănăstiri²⁹.

Respectarea duminicii ca zi sacră devine obligatorie de asemenea doar tîrziu, în secolul al IX-lea. Indisolubilitatea căsătoriei va apărea ca o influență creștină abia în timpul lui Ludovic cel Pios³⁰. Nici măcar capelele și bisericile creștine care într-un anumit fel țineau locul templelor păgine, oferind acelora care intrau în ele recunoașterea aici a anumitor gesturi de adorare, de prosternare, analoage cu aceleia cu care își venerau idolii, nu sunt private fără ostilitate. Ele sunt adesea incendiate, devastate și manuscrisele tîrzii ale Legii salice prevăd titluri și paragrafe speciale pentru pedepsirea acestor delictelor³¹.

Dacă putem constata aşadar că influența creștinismului în masa populației france se manifestă puțin cîte puțin sub succesorii lui Chlodoweg, cînd colaborarea între puterea laică și cea eclesiastică începe să capete o amploare mai mare, culminind cu edictul lui Chlotar al II-lea din 15 octombrie 614, trebuie să admitem că de la această dată urmează o tâcere legislativă referitoare la religie, prelungindu-se pînă în epoca carolingiană.

În ultimele secole ale epocii merovingiene, anarhia politică se conjugă cu cea eclesiastică. Diocezele rămîn descoperite, fiind deservite mai multe de un singur episcop. De aceea pe marile domenii bisericile private devin din ce în ce mai independente. Conciliile eclesiastice se răresc sau dispar pînă în epoca carolingiană. Dar chiar și în secolul al VIII-lea, din capitularul lui Carloman, 743, și din lucrările conciliului de la Leptine, 765, reiese că practicile păgine persistă și după trei secole de la creștinarea din timpul lui Chlodoweg³².

În concluzie, din această prezentare schematică care nu include investigații și în domeniul textelor diplomatice și al săpăturilor arheologice, ci se mărginește numai la izvoarele narrative și cele legislative, ca și la datele oferite de geografia eccl-

²⁷ Procopiu din Cesareea, *Războiul cu goții*, trad. H. Mihăescu, București, 1963, 25, 9—12.

²⁸ L. Brehier, *Grégoire le Grand*, Paris, 1936, p. 538.

²⁹ *Decretio Childeberti*, ed. cit., II, § 2, 16.

³⁰ *Capitularia regum francorum*, in M.G.H., *Scriptores Rerum Merovingicarum*, t. II, ed. A. Boretius, 1891, p. 18—19.

³¹ Vezi nota 7.

³² *Capitularia maiorum domus*, *Karlmanni principis capitulare*, in M.G.H., *Capitularia regum francorum*, *legum sectio IV*, t. I, ed. A. Boretius, Hanovra, 1891, p. 25; *Karlmanni principis capitulare Liptinense*, ibidem, p. 28.

ziastică a vremii, rezultă că intrarea în comunitatea creștină prin hotărîrea regalității rămâne un act formal, străin și neințeles de marea majoritate a populației france, idolatria și practicile pagine ancestrale menținindu-se pînă în prima jumătate a secolului al VIII-lea.

B. DAICOVICIU

LA PERSISTANCE DE L'ÉLÉMENT PAÏEN AUX FRANCS (VIe—VIIIe SS.)

(Résumé)

L'analyse des sources narratives et des données fournies par la géographie ecclésiastique de l'époque franque conduisent l'auteur de l'étude à la constatation que l'adoption par les Francs du christianisme par le baptême reste, jusqu'à la première moitié du VIIIe siècle, un acte superficiel, imposé par la royauté; l'idolatrie, les anciennes pratiques païennes et la résistance opposée par la population à la christianisation ressortent, jusqu'à cette période, des sources de l'époque.